

Azərbaycan Milli Dirəniş Təşkilatı
Son Stratejik Analizlər
July-2008

Dirəniş Səsi

Stratejik Araşdırma

Çində yaşayan fərqli etnik qruplar daha çox dini,mədəni və milli azadlıq tələb edirlər

İRAN-AVROPA BIRLIYI ƏLAQƏLƏRI GƏRGİNLƏŞƏ BİLƏR

Arif KƏSKİN

Son günlər İran çox önəmli bir qonağı ağırladı. Avropa Birliyi Xarici Siyasət Yüksək Nümayəndəsi Solana, İranın nüvə proqramına bağlı təmaslarda olmaq üzrə Tahrana gəldi. Solana İngiltərə, Fransa və Almaniya ilə Amerika, Rusiya və Çin tərəfindən hazırlanan təşviq paketini təqdim etdi. Paket, uran zənginləşdirmə fəaliyyətlərini dayandırması qarşılığında İrana iqtisadi və texnoloji təşviqləri ehtiva edir. İrana etdikləri təklifə yaxın bir zamanda cavab verilməsini istəyən Solana, İran nə qədər erkən cavab versə o qədər yaxşı olduğunu söylədi. Solananın bu ziyarətini A.B-İran əlaqələrində dönüş nöqtəsi olaraq şərh etmək mümkündür.

Avropa ölkələrinin İran ilə tarixi bağları vardır. Avropa ölkələri İrana, Orta Doğuda 1945dən sonra nüfuz qazanan Amerikadan çox öncə, 16. yüzilə girmişlər. İranın tarixi, mədəni və jeopolitik mövqəsi, Avropalılar üçün hər vaxt önəmli görülmüşdür. Avropalıların İran siyasətləri, İrandakı siyasi həyatı təyin etmədə əhəmiyyətli rol oynamışdır. İkinci Dünya Döyüşünə qədər İrandakı xarici hegemon güc olan Avropalılar, İkinci Dünya Döyüşündən sonra bu gücü Amerikaya təhvil vermişlər. Nüfuzlarını Amerikaya qapdırmış olsalar da, İran ilə yaxşı əlaqələr içində olmaq istəmişlər.

Ancaq, A.B-İran əlaqələri 1979 İslam İnkilabından bu yana gərgin bir dövr keçirməkdədir. İranın insan haqqları pozuntuları, terrorizmə dəstəyi, Orta Şərqi barış prosesini maneə törətməyə istiqamətli tutumu, kütləvi qırğın silahlarına və nüvə gücə sahib olma səyi İran-A.B əlaqələrində hər vaxt gərginlik qaynağı olmuşdur.

A.B və Amerikanın İrandan siyasi tələbləri eyni olsa da bunları reallaşdırmaq üçün fərqli üsullar mənimsəmişlər. A.B yə görə, İran beynəlxalq sistemə inteqrə edilməlidir. İranın beynəlxalq sistemə inteqrə olmasının yolu dialoq və quruluşçu əlaqələrin qurulmasından keçməkdədir. Amerikanın təcrid və hədə siyasəti İranı ağıllandırmamaqda, tam tərsinə onu daha radikal bir xəttə itələməkdədir. Basqı, İranı beynəlxalq sistemdən xariclər və radikallaşmasına yol açma bilər. A.B yə görə İran ilə əlaqə yaradılmalı və "ağıllılaşdığı" nisbətə əlaqələrin inkişaf etdirilməsi və dərinləşməsi siyasəti izlənilməlidir.

A.B, İran ilə insan haqqları pozuntuları, terrorizm, kütləvi qırğın silahları, Orta Doğu barış prosesi, nüvə proqram və regional sabitlik mövzusunda davamlı tənqidi bir dialoq içində olmuş və bu mövzularda İranın davranışlarının dəyişməsini istəmişdir. Bu nədənə A.B-İran arasındakı əlaqələr Xatəmi dövründə (1997-2005) yaxşılaşma göstərmişdir. 1997dən sonra Xatəmi dövlətinin iç siyasətdə demokratikləşmə, xarici siyasətdə "tənsiyonu salma" və "mədəniyyətlər dialoqu" ifadəsi Qərbdə müsbət qarşılanmışdır. Xatəmi dövləti A.B in "dialoq yoluyla İranın ağıllandırılması" tezisinin zəmin qazanmasını asanlaşdırmışdır. Bu tezis 2005də Ahmedinejadın iqtidara gəlməsi ilə sorğulanmağa başlamışdır. Ahmedinejadın iqtidara gəlməsi A.B ölkələrini xəyal qırıqlığına uğratmış və "dialoqla İranı ağıllandırma tezisi" şübhəli bir nöqtəyə gəlmişdir. Bu müddətdən sonra A.B təməl tezisindən qopmasa da İrana qarşı sərtləşmişdir. Bu durum Amerikanın İrana qarşı əlini

gücləndirmişdir. Nüvə işləri səbəbiylə çeşidli embarqo qərarları ilə qarşılaşması bu sərtləşmənin bir nəticəsidir.

A.B, 1979 devrimi sonrası İran xarici siyasətində önəmli bir yerə malikdir. İran-A.B əlaqəsi qlobal sistemin mahiyyətinin dəyişməsi ilə şəkillənən bir inkişafdır. İran, A.B və Amerika arasında ,özelliklə Soyuq Döyüşün bitməsindən sonra artan çıxar və görüş fərqliliklərindən yararlanmaq istəməkdədir. Bu durum ,İran üçün nisbi bir beynəlxalq dəstək təmin etməkdədir. Söz mövzusu siyasət, sonucda Amerikanın İranı təcrid etmə və embarqo tətbiq siyasətini udurmaya uğrada bilər. İran, A.B yə yaxınlaşaraq Amerikanı İran qarşısında təkləşdirmək istəməkdədir. Üstəlik A.B-İran yaxınlaşması iqtisadi qaynaq və sənaye texnologiyası transferi məzmununda ciddi bir dəstək ola bilər.

İran, İraq Döyüşü sonrası dövrdə "A.B-Amerika arasındakı problemin bir araya gələ bilməyəcək qədər dərin" olduğunu düşünərək daha rahat davranmağa başlamışdır. İrana görə İraqın işğalı və ardınca inkişafı A.B və Amerika arasında gizli bir qlobal rəqabətin doğulmasına səbəb olmuşdur. A.B, Amerikanın öz hegemoniyasını quraraq yeni bir dünya düzənini axtarışına müsbət baxmamaqdadır. İran jeopolitik mövqesi ilə çox önəmlidir. Başqa sözlə A.B ,İranın Amerikanın hegemoniyası altına girməsini istəməməkdədir. Ancaq son dövrdəki gelişimlər durumun dəyişə biləcəyini göstərmişdir. A.B in sərtləşməsi və Amerika xəttinə zaman zaman yaxınlaşması tərəflər arasındakı siyasət və görüş fərqliliklərinə baxmayaraq bir araya gələ biləcəklərini göstərməkdədir.

A.B in İran nüvə çalışmalarına yönəlik siyasəti də təməl tezisi çərçivəsində şəkillənmişdir. A.B da eynilə Amerika kimi İranın nüvə silaha sahib olmaq istədiyini düşünməkdə və buna maneə törətmək istəməkdədir. Nüvə çalışmalarını etibarlı tapmamaqda və etibarlı ,şəffaf və beynəlxalq quruluşlar tərəfindən nəzarət edilə bilər bir nüvə çalışmaya sahib olmasını istəməkdədir. A.B problemin müzakirə və diplomatiya mexanizması çərçivəsində həll edilməsini istəməkdədir. Müzakirə üçün uran zənginləşdirmənin asqıya alınmasını bir zərurət olaraq görməkdədir. Bu səbəblə problemin BM qərarları ilə həll edilməsi və İranın qərarlara uyması mövzusunda çox ciddi bir duruş sərgiləməkdədir. A.B ayrıca ,İranın nüvələşməsindən narahatlıq duyduğu qədər İrana istiqamətli bir əsgəri müdaxiləni də istəməməkdədir. Bu səbəblə İran nüvə problemi mövzusunda ən böyük səy A.B ölkələri tərəfindən göstərilməkdədir. Bu görüşmələr, Amerika tərəfindən də dəstəklənməkdədir. Amerika ,İraq mövzusunda fərqli olaraq hələlik İran mövzusunda A.B ilə uyğunlaşma içində çalışmaq istəməkdə və ortaya çıxan uzlaşmağı sındırma niyyətində olmadığını göstərməkdədir.

Solana İrana "dolu gəlib boş" döndü. "Comərdce" adlandırdığı təşviq paketi İranda istədiyi həyəcanı oyandırmadı. Solananın bir çox istəyi geri çevrildi. Dini Lider Xaməney ilə görüşməsinə icazə verilmədi. İran xalqına bir danışma etmək istəyirdi ki bu da mümkün olmadı. Ahmedinejad ilə görüşmək istəmədiyi üçün yeni Məclis Başçısı və köhnə Nüvə Başmüzakereci Əli Laricai ilə görüşməsi ləğv edildi .

Gələnən nöqtədə A.B diplomatik yollarla İran nüvə problemini həll etməkdə müvəffəqiyyətsiz görünməkdədir. Söz qonusu durum, bəzi şərhçiləri "A.B in İran siyasəti müflisləşmişdir "şərhini etməyə belə itələmişdir. A.B bu müddətdə ya İranın nüvələşməsini qəbul edəcək və ya bu nöqtədə İran qarşısında daha da sərtləşəcək. Görünən o ki A.B, geri addım atmaq istəməməkdədir və əsgəri müdaxiləyə çatmayacaq bir iqtisadi və siyasi embarqo işini dəstəkləyə biləcəyinin işarələrini verməkdədir. Önümüzdəki müddətdə İran-A.B əlaqəsində ciddi gərginlik yaşana biləcəyi təxmin edilməkdədir.

TİBƏT PROBLEMİ ÇƏRÇİVƏSİNDƏ ÇİNİN AZLIQ SİYASƏTLƏRİ

Suna LEE

Çin Xalq Cümhuriyyəti ,əksəriyyəti təşkil verən Xan Çinliləri xaricində nüfusun təxminən yüzdə 8 ini təşkil verən 55 fərqli etnik qrup saxlamaqdadır .Çin tarixi boyunca, fərqli dini inanc və mədəniyyətə sahib olan azlıqlar(Əqəlliyətlər) ,Çinin torpaq bütünlüyü baxımından ən böyük təhdid ünsürü hesab edilmişlər .Çinin kommunist liderləri ,özəlliklə azlıqların çox olduğu bölgələrdə ola biləcək ayrılıqçı hərəklərə qarşı ölkə bütünlüyünü qarşıya qoyaraq, azlıqların assimilyasiya olmasını məqsəd qoyan "Tək Çin" siyasətini tətbiqə böyük önəm vermişdir.Çin Xalq Cümhuriyyətinin qurucu lideri Mao Zedong ,çeşidli etnik qruplardan ibarət olan Çini Birləşmiş Millətlərə bənzətmişdi. Həm nüfus ,həm də coğrafiya baxımından hər hansı bir ölkə qədər güclü ola biləcəyi ima edilən bu etnik qrupların rəhbərliyin kontrolu altına alınması ,Çin siyasi liderlərinin ən önəmli vəzifəsi olaraq qəbul edilmişdir. Ancaq, bu günkü mövcud vəziyyət araşdırıldığında ,Çin rəhbərliyi tərəfində son 50 ildir tətbiq olunan azlıq siyasətlərinin çox da müvəffəqiyyətli olmadığı görülməkdədir. Pekən Olimpia Oyunlarına 5 ay qala yaşanan və dünya səviyyəsində böyük əks-səda yaradan Tibet qiyamları , diqqətləri bir dəfə daha Çin azlıq siyasətləri və problemləri üzərinə çəkməkdədir.

Bu məqalədə, Çin Kommunist Partiyasının azlıq siyasətləri araşdırılacaq, ardından bu siyasətlərin Tibet avtonom(xudmuxtər) bölgəsindəki tətbiqi ələ alınacaqdır.Tibətdəki son qiyamlar işığında, Çin azlıq siyasətlərinin çərçivəsi müzakirə edildikdən sonra, Çin islahatının davam edə bilməsi və problemlərin həll edilə bilməsi üçün, Qərb ölkələri liderliyindəki xarici basqıların önəmi vurğulanacaq.

1. Çinin Azlıq Siyasətləri

Çin azlıq siyasətlərinin təməli, 1954-cü ildə hazırlanan Çinin ilk anayasasının maddəsinə dayanmaqdadır . Maddədəki hökm belədir" :Çin Xalq Cümhuriyyəti unitar və çox millətli dövlətdir. Hər xalq bərabərdir. Hər hansı bir etnik qrupa qarşı ayrı-seçkilikçilik və ya basqı və etnik qrupların birliyinə zərər verən hərəklər qadağan edilmişdir .Hər milliyət özünə aid danışma və yazı dilini istifadə etməkdə və öz ənənələrini qorumaqda və dəyişdirməkdə azaddır. Lakin maddənin davamında, "Ölkənin hər avtonom(Özərək) bölgəsinin , Çin Xalq Cümhuriyyətinin ayrıla bilməz bir parçası "olduğu da ifadə olunmaqdadır. Necə ki Çin tarixinə baxıldığında, azlıqlarına aid fərqli mədəniyyətlərin və dini inancların ,Çindəki hakim ideologiyaya (kommunizm) bir alternativ olaraq görülmə biləcəyi və beləcə Çinin bütünlüyünə zərər verə biləcəyi qorxusu , Çin azlıq siyasətlərini şəkilləndirən ən önəmli xüsüsüdür.

Çin Kommunist Partiyasının "Böyük Atılım" adı verilən islahat səylərinin başladıldığı 1958 ili, Çin azlıq siyasətlərinin dönüş nöqtəsini meydana gətirməkdədir. 1958 ili eyni zamanda Sincan və Tibet daxil olmaq üzrə əksəriyyəti azlıqların meydana gətirdiyi 5 bölgənin avtonom bölgə olaraq təyin olunduğu ilə bərabər gəlməkdədir. Avtonom bölgələrdəki azlıqların, Çin Kommunist Partiyası tərəfindən islahat adı altında Xan Çinli mədəniyyəti içində assimilyasiya olmağa məcbur edilmələri, azlıqlar və Xan Çinliləri arasındakı

gərginliyin dərinləşməsinə səbəb olmuşdur. Etnik kökeni fərqli insanlar üzərindəki basqı ,1966 ilə 1976 illəri arasında Mao Zedongun təşəbbüsü altında davam edən Mədəniyyət İnqilabı sırasında daha da təcil

qazanmış və azlıq bölgələrindəki qiyamların çoxalmasına yol açmışdır .1980-ci və 1990-cı illərdə Çin rəhbərliyi, azlıqların iqtisadi baxımdan zənginləşmələrinin, ayrılıqçı hərəketlərə qarşı simpatiyanın azalmasına yol açacağı fikiri ilə bu bölgələrin müasirləşməsinə və iqtisadi inkişafına fokuslanmışdır(mütəmərکز etmişdir).

Çin azlıq siyasətlərinin hərəket nöqtəsi əvvəlcə, ölkənin bölünməsinə tetikləyə biləcək bir "azlıq milliyətçiliyini" maneə törətməkdir. Çin rəhbərliyi, azlıqların ola biləcək qiyamlarına qarşı ən təsirli üsul olaraq "Çin Kimliyi "anlayışını istifadə etmiş ,etnik Kimlikdən əvvəl Çin Kimliyinin önə çıxarılması lazım olduğunu hər fürsətdə vurğulamışdır. Məsələn Çin, Tibet etnik qrupuna mənsub insanlara "Tibətli" olaraq deyil" ,Çinli" olaraq xitab edilməsinə diqqət göstərməkdədir. Fərqli azlıq qrupların özlərini Çinli hiss etmələri və beləcə ayrılıqçı duyğuların basdırılması məqsədiylə vurğulanan Çin Kimliyi" ,Çinli" anlayışı ilə bərabər olduğu iddia edilən Xan etnik grubunun üstünlüyünə söykənməkdədir. Azlıq Kimliyinin bu şəkildə basdırılmasınının, azlıq mədəniyyətlərinin yox olmasına səbəb olduğuna dair tənqidlər, mövcud qarşılıqların əhəmiyyətli səbəbləri arasında göstərilənməkdədir.

Çinin azlıq siyasətləri çərçivəsində ,azlıqların Xan Çin mədəniyyətini özümseməsi ,Çin rəhbərliyi baxımından bir "mədəniləşdirmə missiyası "olaraq qiymətləndirilmişdir .Məsələn 1950-ci ildə Çin Kommunist Partiyası güclərinin Tibet paytaxtı Lhasaya girişi, hər nə qədər Tibətlilər tərəfindən istila olaraq hesab edilsə də ,Çin tərəfindən bölgəni mədəniləşdirmə amacı ilə edilən yaxşı niyyətli bir müdaxilə olaraq karakterizə edilməkdədir .Çin Xalq Qurtuluş Ordusu vasitəçiliyi ilə Tibəti kontrol altında alan Çin, feodal köləlik sistemi altındaki Tibətin geri qalmışlığını səbəb göstərməkdədir .Çin təbliğati ,dini inancları olan Tibet Budizminə dayanan" Lamaçı Teokrazi" altında yaşayan Tibətlilərin, indiki vaxtda Taliban kontrolu altındaki Əfqanıstan üçün deyilənlərə bənzər şəkildə ,zalımca və bərbər kimi bir həyat sürdürdüklərini iddia etməkdədir .Çinin 1950dəki işğal hərəketinin, Avropa Orta Çağını xatırladan primitiv(ibtidai) bir ədalət sisteminin tətbiq olunduğu "Lamaçı Teokrazi" altındaki Tibətin inkişafına, Tibet xalqının daha insani və mədəni bir həyata sahib olmasına böyük qatqı təmin etdiyi vurğulanmaqdadır .Bu mərhələdə ,işğal edilərək Çin rəhbərliyinin kontrolu altına alınan bir çox azlıq bölgəsində olduğu kimi, Tibətin mədəni, tarixi və dini ünsürləri" Çin milləti" anlayışı çərçivəsində yenidən şərh olunmuşdur.

2. Tibet Nümunəsində Çinin Azlıq Siyasətləri

a. Təhsil

Təhsil sistemi, Çinin azlıq bölgələrində tətbiq etdiyi siyasətlərdə təsirli rol oynamaqdadır. Azlıqların əksəriyyəti meydana gətirdiyi avtonom(özərk) bölgələrdə tətbiq olunan "azlıq təhsili sistemi", Xan Çinlilərinə verilən "normal təhsil sistemi"ndən olduqca fərqlidir. Xan Çinlilərinə verilən təhsil, iqtisadi inkişafın təmin edilməsi üçün texniki qabiliyyətləri inkişaf etdirməyi ;azlıqlara verilən təhsil isə ana vətən Çinə bağlılığı gücləndirərək sabitliyin təmin edilməsini məqsəd qoymaqdadır .Azlıqlara mənsub vətəndaşlarını təhsil alma mövzusunda təşviq edən Çin, eyni zamanda təhsilin məzmununu da böyük ölçüdə dəyişdirmişdir. Azlıq təhsil sisteminin ana hədəfi ,Çin milliyətçiliyinin azlıq mədəniyyətindən üstün tutulmasıdır .özellikle 1990-cı illərdə Tibətdə tətbiq olunan təhsil sistemi araşdırıldığında, etnik milliyətçiliyin basdırılaraq yerinə Çin milliyətçiliyinin necə yerləşdirildiyi çox dəqiq bir şəkildə aydın olmaqdadır.

Tibətdə tətbiq olunan təhsil sistemi, Çin tərəfindən Tibet milliyətçiliyini təşviq etməklə günahlandırılan ruhani lider Dalai Lama'yı rədd etməkdədir. Tibet milliyətçiliyi, ana vətən Çinin bölünməsinə məqsəd qoyan Dalai Lamanın bir sui-qəsdli olaraq göstərilənməkdədir. Bu mərhələdə Tibətin ənənəvi mədəniyyətinə və inanclarına dayanan Tibet milliyətçiliyi, dövlətə qarşı xaincə bir davranış olaraq yenidən şərh olunmuşdur. özellikle iqtisadi gelişimin önəmini vurğulayan Tibətdəki azlıq təhsili sistemi ,öyrəncinin iqtisadi inkişafa fokuslanılmasınının Budist inancını və Tibətli kimliyini aşındıracağı fikirinə dayanmaqdadır. Tibətlikdən öncə

Çinli kimliyini daşdıqları xatırladılan Tibetlilər, məcburu hala gətirilən "vətənpərvərlik təhsili" sistemi içinde mədəni asimilasyon prosesinə şahid olmaqdadırlar .Tibətdəki durmu maraqlı edən, "vətənpərvərlik təhsili" sisteminin dini liderlər üçün də məcburu olmasıdır .Tibətdəki Budist rahiblərinin, ildə iki dəfə Çin dövləti tərəfindən verilən "vətənpərvərlik təhsili" proqramına qatılmaları ,təhsilin sonunda isə Dalai Lamanın varlığını rədd edən bir kağızı imzalamaları məcburi tutulmuşdur .Məsələn 2008 Mart ayında Lhasada başlayan qiyamları ardından Aprel ayında Sichuanda meydana gələn və yenə Çin tərəfindən basdırılan Budist rahiblərin etiraz cəhdləri nəticəsində ,rahiblərin məcburi" vətənpərvərlik təhsili"nə qatılması gərəkiyi bəhanə edilərək bölgədəki bir çox məbəd bağlanmışdır.

Tibətdəki azlıq təhsili sistemi, tamamilə siyasi amaclarə fokuslanmışdır. Çin rəhbərliyinin də Qəbul etdiyi kimi, "Tibətdəki azlıq təhsili sisteminin müvəffəqiyyətli olub olmadığına, paylanan diplom sayına görə deyil, Dalai Lamaya qarşı gələnlerin və ana vətən Çinə sadıq qalanların sayına görə qərar verilməkdədir". Tibet mədəniyyətinin vətənpərvərlik anlayışı altında basdırılmasının, Tibet xalqının var olan məmnuniyyətsizliyinin artmasına və yaxın zamanda yaşanan qiyamlara gətirib çıxardığı düşünüləkdədir.

b. İqtisadiyyat

1989-cu ildə yenə Tibetdə partlaq verən böyük qiyam, Çinin Mədəniyyət İnqilabı boyunca azlıqlara tətbiq etdiyi şiddətli basqıların da sonunu gətirmiş ,iqtisadi inkişafa yönəlik yeni tətbiqlərin hazırlanmasına səbəb olmuşdur .İqtisadi zənginliyin avtonom bölgələrdə sabitliyi təmin edəcəyinə inanan Çin , Tibetin xarici dünyaya qapısını açaraq daha çox iqtisadi sahədəki əlaqələrə icazə vermişdir .Çin rəhbərliyi ,azlıq bölgələrində iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsi amacı ilə öncəliklə altyapı sahəsində olmaq üzrə çeşidli iqtisadi projələr icra etmişdir .Bu bağlamda təxminən 4.2 milyard dollar yatırım qoyulan və 2005-ci ildə tamamlanan Tibet dəmiryolu, Tibet iqtisadiyyatının inkişafına önəmli qatqı təmin etmişdir .Dəmiryolu sayəsində Tibətə nəqliyyatın asanlaşması ,iqtisadi fəaliyyətlərin də canlanmasına yol açmışdır.

Sabitliyi və iqtisadi inkişafı hədəfləyən Tibet dəmiryolu, bəkləntilərin tərsinə Tibetlilər arasındakı şikayətlərin çoxalmasına səbəb olmuşdur .Dəmiryolu sayəsində gələn iqtisadiyyatın Tibetlilərə deyil, bölgəyə Çin tərəfindən köç etdirilən Xan Çinlilərinə fayda verdiyi yönündəki iddialar, Tibetlilərin Çin rəhbərliyinə qarşı zəif az olan güvənini daha çox itirməsinə gətirib çıxarmışdır .Çinin, azlıq siyasətləri çərçivəsində Xan Çinlilərinə azlıq bölgələrinə köç etməyə təşviq etməsi, illər içərsində Çinin demoqrafik quruluşunda ciddi dəyişikliklərin yaşanmasına səbəb olmuşdur. Xan Çinlilərinin, avtonom bölgələrdə özəlliklə iqtisadi fəaliyyətlərin mərkəzi olan paytaxtlara daşınmaları və yerləşmələri, hər cür iqtisadi gəlşimin sonradan gələn bu insanlar lehinə edildiyinə dair tənqidlərə gətirib çıxarmışdır .Ayrıca,Tibətin dəmiryolu ilə xarici dünyaya açılmasının ,Çinli əsgərlər və bürokratlar kimi insanların da bölgəyə girişini asanlaşdıraraq Tibəti daha savunmasız hala gətirdiyi qarşıya qoyulmaqdadır.

c. Siyasət

Çinin azlıq siyasətləri çərçivəsində Avtonom(xudmuxtar) bölgələr, doğrudan Çin Kommunist Partiyasının kontrolu altındadır .Avtonom bölgələri idarə edən liderlər, hər nə qədər azlıq qrupundan seçilsələr də ,Çin Kommunist Partiyası tərəfindən təyin edilməkdə və bölgədəki Çin Kommunist Partiyası Başçısının əmri altında olmaqdadırlar .Beynəlxalq Azlıq Haqqları Qrupu tərəfindən yayımlanan bir raporta görə ,Çindəki azlıqların ən böyük problemi siyasi haqqlarının məhdud olmasıdır .Xüsusilə siyasi sahədə ən təsirli orqan mövqeyində olan Çin Kommunist Partiyası bünyəsində azlıqların kifayət qədər təmsil edilmədiyini irəli sürüləkdədir. Necə ki bu günə qədər heç bir azlıq kökənli vətəndaş ,Çin siyasətinin ən üst səviyyədəki qərar alma orqanı olan Çin Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinə üzv ola bilməmişdir. Edilən araşdırmalar ,Çin Kommunist Partiyası çərçivəsində azlıqların təmsil edilmə nisbətinin ,üst addımlara çıxdıqca daha da azaldığını ortaya çıxarmışdır.

Tibətlilər və Çin rəhbərliyi arasında yaşanan siyasi gərginlik, Çin rəhbərliyinin Tibetin iç işlərinə qarışma hesab edilən bəzi hərəkətləri ilə daha da dərinləşmişdir. Məsələn 1995-ci ildə Tibet Budizminə görə reinkarnasiya yolu ilə seçilən "Panchen Lama"nın Çin rəhbərliyi tərəfindən "qaçırılması" və yerinə Çin Kommunist Partiyası tərəfindən yeni bir "Panchen Lama"nın seçilərkə hələ də təcrid altında tutulması, Tibet xalqı tərəfindən heç bir zaman unudulmamış və ciddi reaksiyalara səbəb olmuşdur. Yenə Çinin, Tibətlilərin müqəddəs saydığı ruhani lider Dalai Lamanı" ikiüzlü siyasətçi" elan etməsi və rədd etməsi, avtonom bölgələrə verilən özyönetim haqqının pozuntusu hesab edilməkdədir.

3. Çinin Azlıq Siyasətlərinin Sınırları

2008 Mart və Aprel ayları boyunca sıx dekabrlarla davam edən Tibet qiyamları, 50 ildir bölgədə tətbiq olunan Çin azlıq siyasətlərinin bir nəticəsi olaraq göstərilə bilər. 10 Mart 2008 tarixində Tibətli Budist rahiblərin liderliyində başlayan qiyamların əks-sədarları bu gün də davam etməkdədir. 1959-cu ildə təxminən 86,000 Tibətlinin ölümü ilə nəticələnən böyük üsyanın il dönümü səbəbi ilə Tibetin paytaxtı Lhasada edilən etiraz göstərilərinə Mart 2008 tarixində Çin rəhbərliyi tərəfindən edilən sərt müdaxilə, dünya daxilində geniş reaksiyalara səbəb olmuşdur.

Çin qaynaqlarına görə 22, Tibət qaynaqlarına görə isə 140 adamın həyatını itirdiyi iddia edilən qarşılıqlı münaqişələr, Çinin bölgədə tətbiq etdiyi azlıq siyasətlərinin başarısızlığını bir dəfə daha göstərmişdir. Bu və bənzəri qiyamların, Çinin bölgədə tətbiq etdiyi azlıq siyasətləri səbəbiylə 50 ildir yığılan məmnuniyyətsizliyin ifadəsi olduğu deyilməkdədir. Çinin bir tərəfdən iqtisadi inkişafı dəstəkləyən lakin digər tərəfdən Tibet mədəniyyətinin basdırılmasını nəzərdə tutan azlıq siyasətləri, Tibətlilər tərəfindən "mədəni qırğın" olaraq adlandırılmışdır. Bölgədə yaşayan Xan Çinlilərinə daha çox siyasi və iqtisadi imtiyaz təmin etməklə günahlandırılan Çin rəhbərliyi, Tibətliləri ikinci sinif vətəndaş yerinə qoymaqla günahlandırılmışdır. Sürgündəki Tibet Hökumətinin liderliyindəki Tibet xalqı baxımından, bölgədə tətbiq olunan Çin azlıq siyasətləri Tibətlilər və Xan Çinliləri arasındakı ayrı-seçkilikliyi təşviq etməkdə və iqtisadi uçurumu daha da dərinləşdirməkdədir. Buna qarşı Çin Hökuməti isə, bəzi iqtisadi inkişaflara baxmayaraq bağımsızlıq tələbində bulunan Tibətliləri günahlandırmaqdadır.

Çin azlıq siyasətlərinin sərhədləri, 1978-ci ildən bəri davam edən iqtisadi islahat səyləri çərçivəsində başa düşülməlidir. Çin tərəfindən iç məsələlər hesab edilən problemlərin basdırılmasını mümkün edən "açıq iqtisadiyyat-bağlı siyasət" sisteminin, son dövrdə ciddi problemlərlə qarşı-qarşıya olduğu görülməkdədir. Son inkişaf, daha çox iqtisadi açılışın daha çox siyasi açılışı da özü ilə gətirəcəyini işarə etməkdə və Çin Hökuməti üzərindəki basqının artmasına səbəb olmaqdadır. Başqa sözlə son Tibet qiyamı, diqqətləri Çinin islahat təqviminin sərhədlərinə çəkmişdir. Çinin daha çox açılıma fokuslanması, bir cür Pandoranın qutusunun açılmasına bənzədilə bilər. Çinin dünya ilə təması artdıqca, bəzi "iç məsələlərin" gizli qalması artıq qeyri-mümkün hala gəlmişdir.

4. Çin Azlıq Probleminin Gələcəyi

Beynəlxalq sahədə önəmli bir aktor halına gələn Çin, bu gün yaşadığı azlıq problemləri bağlamında artıq özünü göstərən bir ikiləm içindədir. 2008 Pekən Olimpia Oyunlarının boykot edilməsi ehtimalı kimi xarici basqıların, Çinin islahat səylərini doğru istiqamətləndirilməsinə önəmli qatqı təmin edəcəyi təxmin edilməkdədir. Bu baxımdan baxıldığında iki ay sonra təşkil ediləcək Olimpia Oyunları səbəbiylə bütün diqqətlərin Çinə çevrilməsi, rəhbərliyin azlıq problemləri mövzularında bəzi irəliləyiş addımlar atmasına yol açma bilər.

Lakin son Tibet hadisələri sırasında geyinilən tutum, Batılı liderlərin Çini motivasiya etmə mövzusunda hələ hazır olmadıqlarını göstərmişdir. Məsələn dünyanın ən böyük insan haqqları müdafiəçisi olaraq tanınan

Amerikanın hadisələr qarşısında səssiz qalması ,Çin ilə davam etdirilən yaxın iqtisadi əməkdaşlığına zərər gəlməsini istəməsinə bağlanmaqdadır".Tək Çin" siyasətinin dəstəkçisi olan Amerika ,Tayvan problemi mövzusunda da bənzər tutuma malikdir. Kosova və İraqda demokratiya və insan haqqları müdafiəçisi mövqeyində olan Amerikanın Tibet və Tayvan mövzusunda göstərdiyi fərqli tutum ,əsassız bir davranış hesab edilməkdədir .Son Tibet qiyamı sırasında əsassız davranan bir başqa ölkə isə Vatikanıdır .Çində din azadlığının ən böyük müdafiəçilərindən biri olan Vatikan ,Çin ilə 1951-ci ildə kəsilən diplomatik əlaqələrini yenidən qurma səyindədir. Yaxın bir keçmişdə ,Papa XVI. Benedictin Dalai Lama ilə görüşməni rədd etməsinin altında yatan səbəbin Çin ilə daha yaxın əməkdaşlıq qurma səyi olduğu deyilməkdədir. Sürgündəki Tibet Hökumətinin ev sahibliyini edən Hindistanın reaksiyası da çox fərqli deyil .Sayıları təxminən 100,000i aşan Tibetli mühaciri saxlayan Hindistan ,özelliklə son dövrdə yaxın əməkdaşlıq etdiyi qonşusu Çin ilə ola biləcək bir qarşıdurmadan qaçınmaqdadır .Hadisələrin dərhal ardından, Hindistan Xarici İşlər Naziri, Tibetin Çinə ait olduğunu və Hindistan torpağında Çini qışkırdacaq hər hansı bir hərəkət edilməsinə icazə verilməyəcəyini vurğulamışdır.

Kommunizm və iqtisadi açılım arasında ikiləmədə qalan Çinin irəli addım ata bilməsi üçün eşikdən gələcək basqılar önəm daşımaqdadır .Çinin bu ikiləməni qıra bilməsi üçün yalnız etirazçılara deyil, Qərb liderlərinin dürüst, səmimi və tutarlı davranışlarına ehtiyac vardır .Lakin Amerika daxil olmaq üzrə ,Batı ölkələrinin qazanc-zərər hesablarına çoxca bağlı qalmaları ,bu mövzuda çox ümid verməməkdədir.

Sonuc

Hər nə qədər dışarıdan gələn basqılar göz ardı edilə bilər kimi görünə de ,Olimpia Oyunları səbəbi ilə dünyanın diqqətinin Çinə fokuslanması ,Çin rəhbərliyinin azlıqlar mövzusunda bəzi konkret addımlar atmasına səbəb olacaq .Çin baxımından Olimpia Oyunları ,Çin Kommunizmi çərçivəsində tətbiq olunan islahatların bir ölkənin inkişafına nə qədər böyük qatqı təmin etdiyini isbat etmək baxımından çox böyük önəm daşımaqdadır .Darfur və Myanmar nümunələrində də görüldüyü kimi ,Çinin öz imajına ciddi zərər verəcək vəziyyətlərdə ağılçı addımlar ataraq çıxarlarından bəlli bir ölçüdə fərqət edə bildiyinə şahid olunmuşdur .Tibətdə davam edən qiyamların Çinin imajına verə biləcəyi zərər düşünülüyündə Çinin bu problemə də həll gətirmək üçün yaxın zamanda hərəkətə keçəcəyi təxmin edilməkdədir.

Çin rəhbərliyi ,özelliklə Olimpiada məşəlinin dünya dövrünə davam etdiyi sırada, Tibet qiyamları kimi azlıq problemlərinin böyüməməsi lazım olduğunun fərqindədir .Önümüzdəki aylarda Tiananmen Hadisələrinin il dönümü və olimpiada məşəlinin Tibet ilə Sincan avtonom bölgələrindən keçəcək olması kimi önəmli gündəmlər olacaq. Tibetdəki etirazların Sincan kimi digər önəmli azlıq bölgələrinə yayılmasından narahatlıq duyan Çin rəhbərliyinin yaxın zamanda bu problemlərə həll gətirməsi lazımdır .Bu məzmununda Çinli intellektuallar liderliyində başlayan bəzi hərəkətlər diqqət çəkicidir. 22 Mart 2008 tarixində Çinin önəmli intellektualları və yazıçıları tərəfindən Çin rəhbərliyinə təqdim edilən "Tibət durmu ilə Mübarizə Etmək Üçün 12 Təklif" başlıqlı ərizə ,Tibətliyə qarşı "şiddət istifadəsinin" sona çatdırılması çağırışında vardır. "Uyğun Cəmiyyət "şüarına uyğun olaraq Tibet problemi üçün ən məqbul həllin, Dalai Lama ilə uzlaşma yoluna getmək olduğu yaygın bir görüşdür .Necə ki Tibetli liderlər arasında nisbətən ilimli tutumuyla bilinən Dalai Lama ,bağımsızlıq tələb etmədiklərini, yalnız daha çox dini və mədəni azadlıq istədiklərini ifadə etməkdədir.

Tibətdəki son qiyam, yarım əsr boyunca davam edən Çinin azlıq siyasətlərinin nəticələri və Çin rəhbərliyinin icra etməyə çalışdığı islahat sürecinin sınırları mövzusunda önəmli bir işarədir. Xarici dünyaya açılma və iç dünyasını qoruma arasındakı tarazlığı təmin etməyə çalışan Çinin bundan sonra atacağı addımın ,ölkənin islahat tarixində önəmli bir dönüş nöqtəsi meydana gətirə biləcəyi təxmin edilməkdədir.

Güney Azərbaycan Milli Hərəketinin Dış Ölçüsü

AMDT-Dış Komitə

May 2006 Milli Başqaldırmaların Etkisi

May 2006'dan önce "İranda etnik problem" deyildiği zaman uluslar arası platformada Kürd məsələsi və daha az ölçüdə Xuzistan Ərəbləri göz önünə gəlməkdə idi. O tarixdən önce İran haqqında yayınlanan insan haqları raportlarında Güney Azərbaycan və ya İran Türklərinin adına rastlamaq çox çətinidir. May 2006'dan önce hər nə qədər illik Babək Qalası qurultayları, Məşrutiyət İnqilabı ildönümü törenləri və bunun kimi etkinliklər gerçəkləşdirilsə də bu fəaliyyətlər dünya mediasında öz əksini tapmamış və sadəcə bizim öz xəbər kanallarımızda (sitələr, öyrənci dergiləri, Azərbaycan bölgəsində yayınlanan həftəlik qəzetlər ...vb.) əks edilmişdir. Əlbəttə təbiidir ki burada May ayaqlanmasından öncəki fəaliyyətlərimizi kiçiltmək və ya onları dəyərsiz göstərmək kimi bir niyyətimiz ola bilməz. Hər kəsə aydındır ki bu gün gəldiyimiz nöqtəni və əldə etdiyimiz bütün başarıları 90 inci illərdəki kiçik çaplı fəaliyyətlərə, daha sonra ki illərdə Babək Qalası qurultayları kimi möhtəşəm etkinliklərə habelə bu yolda yorulmadan və usanmadan əmək verən milli fəallarımıza borcluyuq. Ama May 2006 ayaqlanmasınadək olan fəaliyyətlərimizin ciddi bir dış əksinin olmadığı da bir gerçektir (ki bunun nədənləri də ayrıca dərüşilməlidir).

May 2006 anti-aparteid milli ayaqlanmasından sonra Güney Azərbaycan Milli Hərəketində iki çox önəmli dəyişiklik meydana gəlmişdir. Güney Azərbaycan xalqı milli hərəketlə birə-bir təmas qurmuş və onu yaxından hiss etmişdir. Bu o deməkdir ki bu hadisə ilə milli hərəket kütlənin ən dərin təbəqələrinə qədər yayılmışdır. İkincisi isə Azərbaycan Milli Hərəketi'nin dış Ölçüsü ciddiyyət qazanmağa və dolayısıyla da böyüməyə başlamışdır. Ayaqlanmanın ilk günlərində dünya kamoyu (əfkarı umumiyyəsi) bu dərəcə gözlənilməz və ani bir kütləvi çıxışın qarşısında çaş baş vurub nə edəcəyini şaşırırsa da ikinci həftəsindən ayaqlanmanın xəbərləri dünya mediasında yansımaya başladı. Uzun sürədən bəri səsini dünyaya çatdırmağa çalışan Azərbaycan Milli Hərəketi May ayaqlanması ilə bir anlamda bu istəyinə çatmışdır. Bu kütləvi hərəket ilə dünyanın diqqət mərkəzində olan İranın bir başqa zəif nöqtəsi də dünyaya aydın olmuşdur.

Bu gün İran adlanan ölkədə nüfus yüzdəsi, coğrafiya, iqtisad, siyasət və tarix açısından Azərbaycanın və genel anlamda Türklərin mövqeyinə baxdığımız zaman Azərbaycan məsələsinin İran üçün son dərəcə kritik və ölüm-qalım məsələsi olduğunu anlamaq heç də çətin deyil. Əslində tarixdə olduğu kimi bu gün də İranın şahdamarının Türklərin əlində olduğunu söyləmək heç də yanlışlıq olmaz. Əlbəttə ki İranın güc dəngələrini kökündən dəyişə biləcək bir etnik (əslində milli) qrupun rejim ilə qarşı qarşıya gəlməsi İran rejimi ilə ciddi sorunları olan batılı güclər başda olmaq üzərə bütün dünyanın diqqətindən qaça bilməz.

Son iki ilin içində Azərbaycan Milli Hərəketi İrandakı dini rejim ilə ideolojik və siyasi problemləri olan və İrana basqı tətbiq etmək üçün bütün imkanlarını səfərbər edən Batı ölkələrinin ilgisini ciddi şəkildə özünə çəkmiş və bu ölkələr Azərbaycan Milli Hərəketini yaxından izləməyə və nə olduğunu anlamaq üçün diqqət sərf etməyə başlayıbdılar. Azərbaycan Milli Hərəketi İranın iç dinamiklərini dərinə təsir altında buraxa biləcək bir faktor halına gəlmişdir və batılı güclər də bunun fərqləndirirlər.

Doğal olaraq bu gedişat İran rejiminin də gözündən gizli qalmamaqdadır. Azərbaycan Milli Hərəketini ciddi bir təhdid kimi görməyə başlayan İran hakimiyyəti bu hərəketi durdurmaq, onu da eyləyə bilməsə yolundan

caydırmaq üçün bir çox yola baş vurmaqdadır. Milli fəalları həbs etmək, işkəncə və hətta qətl etmək son aylarda sıx sıx eşitdiyimiz xəbərlərdir.

Yurd İçində şərtlər çətinləşdikcə Yurd Dışındaki Mübarizənin Önəmi Artmaqdadır . Nə işlər Görülməlidir?

Dünyanın diqqəti Azərbaycan Milli Hərəkatına çəkildikcə və milli hərəkatımızın ölçüləri böyüdükcə yurd içində hakimiyyətin basqısı da artacaqdır. Bu gün belə yurd içində milli mübarizənin olduqca çətinləşdiyini və içəridəki fəallarımızın ödədiyi bədəllərin get gedə ağırlaşdığını görə bilməkdəyik. Bunun dođal sonucu olaraq da milli hərəkat böyük ölçüdə yeraltı mübarizə formuna girmişdir. Belə bir durumda milli mübarizənin yurd dışı ölçüsü ciddi anlamda önəm qazanmaqdadır. Yurd içindəki fəaliyyətləri dünyada yansıdmaq; fərqli reklam və propaqanda yolları ilə mübarizəmizin ləhində hamıoyu (əfkari umumiyə) meydana gətirmək, mübarizəmizin səsini özəlliklə Avropa insan haqları quruluşlarına çatdırmaq və insan haqları quruluşları aracılığıyla rejimə basqı gətirmək, içəridə tutuqlanan fəallarımızın adlarını və durumlarını fərqli uluslar arası hüquq quruluşlarına çatdırmaq onları dəstəkləmək, xəbər və bilgi transfer vasitələri quraraq hərəkat içində bilgi axışını sağlamaşdırmaq və daha da önəmlisi yurd içindəki fəallar və xalqın bilgi və milli şüur səviyyəsini yüksəltmək, bu çalışmaları maliyyələşdirmək üçün maliyyə çalışmaları başlatmaq və maliyyə kanallar açmaq milli hərəkatın yurd dışı qisminin ən önəmli görəvlərindəndir.

Ad verdiyimiz bu fəaliyyətlərdən bəlkə də bu gün ən acili və vacibi sağlam və güvənli maliyyə qaynaqların yaradılmasıdır. Digər xüsusların da önəmini unutmamaqla birlikdə qeyd etmək lazımdır ki maliyyə qaynaqlar yaratmaq məsələsi bu gün mübarizəmizin ən ciddi sorunlarından biridir və mübarizəmizin gələcəyi baxımından həyati önəm daşımaqdadır.

Bütün bunları söyləyərkən bunu da artırmalıyıq ki yurd dışındaki fəaliyyətlərin təsbit edilib düzgün şəkille kanalizə edilə bilməsi üçün iki əsas vəsaitəyə ehtiyac vardır. Bunlardan ilki "GÜNEY AZƏRBAYCAN" siyasi anlayışı (siyasi istilah)dır. Güney Azərbaycan sözü bir siyasi termin kimi dünyanın siyasi ədəbiyyatına özünə yer açmalıdır. Bu o deməkdir ki uluslar arası platformada Güney Azərbaycan deyildi zaman artıq kimsənin beyninə Bağımsız Quzey Azərbaycan cümhuriyyətinin bir parçası, Türkiyənin hər hansı bir bölgəsi və yaxud hər hansı başqa bir şey gəlməsin və hər kəs Güney Azərbaycanın bu günkü İran içində olub ancaq öz milli haqları uğrunda siyasi-demokratik mübarizə verən bir milli birim olduğunu bilsin. Buna dünyada Dođu Timor, Güney Osteya, Güney və Quzey Koreya və ya Dođu və Batı kəşmir kimi örnəklər göstərmək mümkündür. Burada bunu qeyd etməzidə fayda vardır ki hər bir Azərbaycan-Türk millətçisi ilkəsəl olaraq Azərbaycanın parçalandığına inanmaqdadır və son amalı isə Azərbaycanın yenidən birləşməsidir. Amma bu da bir gerçəkdir ki Güney Azərbaycan özü öz müqəddəratını təyin etmə haqqına sahib olmazsa Azərbaycanın birləşməsi də mümkün olmayacaqdır. Bu nədənle "Güney Azərbaycan" siyasi anlayışının təsbitini Azərbaycanlılıq anlayışında ikilik ortaya çıxarmaq girişimi kimi deyil, tam tərsinə gələcəkdəki birliyimiz uğruna atılan bir addım olaraq görmək lazımdır.

Yurd dışında milli mübarizəyə lazım olan ikinci önəmli vasitə isə Güney Azərbaycanı təmsil edən və bütün Güney Azərbaycanlıların qəbul etdiyi bir "MİLLİ BAYRAQ"dır. Milli Bayraq yurd içində olduğu kimi yurd dışında da millətimizi və mübarizəmizi təmsil edən özəl bir simvol olacaqdır. Bu günə qədər yurd dışında ki etkiliklərdə hər zaman Quzey Azərbaycan cümhuriyyəti və ya bəzən Türkiyə bayrağı qaldırılmışdır. Əlbəttə ki bu bayraqlar da böyük Türk millətine aid bayraqlardır və bizim də onlara sevgimiz və sayğıımız sonsuzdur. Yalnız təəssüflə bu məsələ bizim mübarizəmizin özgünlüyünü sual altında aparmaqda və bəzi çevrələrdə bu hərəkatın bu ölkələr tərəfindən ortaya çıxarıldığı və ya bu ölkələr tərəfindən maddi anlamda himayə olunduğu şübhəsini yaratmaqdadır. Və yaxud bir çox zamanlar uzaqdan etkiliyə baxıb məsələyə vaqif olmayan insanlar yürüyüş edənləri və ya etkiliyi gerçəkləşdirənləri Quzey Azərbaycanlı və ya Türkiyəli zənn edirlər və

Güney Azərbaycan kölgədə qalmaqdadır. Milli bayrağın gərəkliliyi haqqında daha çox yazmaq olar yalnız burada daha çox bu mövzunun dərinliyinə girmək istəmirik.

Yalnız bunu qeyd etmək lazımdır ki təəssüflə bu gün milli bayraq məsələsi hərəketimizin içində bir birlik altyapısı olmaqdan daha çox ayrılıq və ixtilaf qaynağı halına gəlmişdir. Bu isə bəzi çevrələrin qeyri demokratik və basqıcı tətbiqlərindən meydana gəlməkdədir. Bunu bilmək lazımdır ki milli bayraq sadəcə bütün kəsimlərin, təşkilatların, quruluşların və milli fəalların qəbul etdiyi halda milli bayraq olaraq görülməli və millətimiz də onu mənimsəyər. Milli bayrağı təklif edən və qəbul edən mənbələrin bu işə səlahiyyəti və yetkisi olmalıdır. Səlahiyyət və yetki məsələsi bayrağın qəbul görməsi açısından son dərəcə əhəmiyyətlidir. Bunun üçün də milli bayrağın təklif olunmasında və qəbulunda mümkün mərtəbə demokratiya və çoxluculuq prinsipinə uyulmalı, basqıcılıq və diktatdan uzaq durulmalıdır. Milli bayraq məsələsinin qısa zamanda öz doğru həllini tapmasını diləyirik.

Azərbaycan Milli Hərəketinin Dış ölçüsünü Bu Günkü Durumuna Bir Qısa Baxış

Təbiidir ki yuxarıdakı bölümdə bəhs etdiyimiz xüsusların hamısı sadəcə yurd dışındakı milli fəallarımızın organize və təşkilatlı Hərəket edərək əmək birliyi içində olmaları ilə mümkündür. Bireysel (fərdi) çalışmaların çox yararlı olmalarına rəğmən bəlli bir düzeyin(səviyyənin) üstünə çıxma bilməyəcəyi çox aydındır. Bu nöqtədə siyasi təşkilatların həyati önəmi diqqət mərkəzinə gəlməkdədir. Özəlliklə də içində olduğumuz kollektiv şərtlərdə. Azərbaycan Milli Hərəketi çərçivəsində yer alan organizasyonları (burada sırf ədəbi-mədəni çərçivədə fəaliyyət göstərən quruluşlarımızdan daha çox siyasi məsələlərlə maraqlanan təşkilatlar, insan haqları dərnekləri, sivil toplum təşkilatları vb. quruluşlarımız qəsd edilməkdədir) yurd içi və yurd dışı təşəkküllər olaraq ikiye ayırsaq təşəkküllərimizin böyük çoxluğunun yurd dışı kateqoriyasına daxil olduğunu və az sayda təşəkkülün yurd içi quruluşlar kateqoriyasına daxil olduğunu gör bilməkdəyik . qısaca;

A)

Yurd dışı təşkilatlar tamamilən xaricdə qurulub xaricdə yönəldilməkdədirlər. Bu quruluşların keçən illər içində milli mübarizəmizin dünya gündəminə gəlməsinə böyük qatqıları olub və özəlliklə yurd içində həbs olunan milli fəallarımıza uluslar arası dəstək sağlamaq mövzusunda böyük əmək sərf edibdilər. Bu quruluşlardan DAK, BAB, ADAB, GAMOH kimi təşkilatları; İsveçrə, Kanada və Almaniyada qurulan Azərbaycanlı dərnek, federasiya və bu kimi sivil toplum təşkilatları və yaxud Türkiyə və Quzey Azərbaycanda qurulan "GÜN-AZ-HAK-SAV", GÜNAZTAC və "Güney Azərbaycanlı Öyrəncilər Federasiyası-Türkiyə" kimi öyrənci quruluşlarını ad aparmaq olar. Bu quruluşlar bu günə qədər çox sayda dərgi, bülten və büroşor yayınlayıb bir çox internet sətəsi qurub və yönəldiblər ki böyük bölümü bu gündə öz fəaliyyətinə davam etməkdədir. Habelə fərqli milli münasibətlərlə dünyanın bir çox ölkəsində bu quruluşların öncüllüyündə mitinqlər qurulubdur. Yurd dışı milli fəallarımızın fəaliyyətlərinin bəlkə də ən önəmli və gözə çarpanı milli televiziyamız mahiyyətində olan GÜNAZ TV'nin qurulmasıdır.

Yalnız bu quruluşların bir çox əksik yanları və qusurları da vardır ki bu əksiklikləri genəldə bu təşkilatların gencliyinə habelə kadr və maddi imkan yetərsizliyinə bağlamaq olar. Yəqinən zaman bu problemlərin bir çoxunu özlüyündən həll edəcəkdir. Necə ki bu an da bu problemlərin həlli üçün ciddi əməklər verilməkdədir. Bu problemlərə qısaca toxunmaq istəsək;

Yurd dışı quruluşlarımızın böyük qisminin iç qolları yoxdur və içəri ilə olan əlaqələri daha çox fərdi əlaqələrə dayanmaqdadır ki bu əlaqələr də bir çox zamanlar çox sıx əlaqələr deyildir. Ayrıca bu təşəkküllər gənc kadr sıxıntısı çəkməkdədirlər və var olan kadrların bir çoxu milli hərəketin içindən çıxmış kadrlar deyil, başqa düşüncə axımları və ya siyasi hərəketlərdən qoparaq milli hərəketə qatılmış kadrlardır. Bütün bunlarla bərabər yurd dışı təşkilatlarımız bu günə qədər ən azından öz

çalışmalarını finansə edə biləcək bir iqtisadi sistem qurabilməmişlər və çalışmaların maliyyə qaynaqları çoxunluqla şəxslərdən təmin olunmuşdur. Bütün bu yapısal problemlərdən əlavə təəssüflə

yurd dışında çox rastlanan başqa bir sorununuz var o da insanların şəxsi ixtilaflarının siyasi çalışmalara kölgə düşürdüydür ki milli mübarizənin karizmasını ciddi şəkildə zədələməkdədir və kəsin şəkildə ondan uzaq durulmalıdır.

B)

Yurd içinə gəldiyimizdə isə əslində çox sayda təşkilatdan söz etmək mümkün deyil. Aydındır ki yurd içində hakimiyyətin əzici basqıları açıq şəkildə siyasi fəaliyyət bir yana normal ədəbi fəaliyyətlərə belə mütəsadiə etməz ikən siyasi təşkilatların qurulması və fəaliyyət etməsi son dərəcə çətin və təhlükəlidir. Amma gənə də hər şeyə rəğmən Azərbaycan Milli dirəniş Təşkilatı "AMDT", Batı Azərbaycan Müdafiə Komitəsi və ASMEK kimi quruluşlar yurd içində qurulmuş və fəaliyyətlərini davam edirlər. İçəridəki təhdidlər diqqətə aldığımız

zaman görəcəyik ki bu kimi quruluşlar gizli, sınırlı və hesablı hərəkət etməkdə nə qədər haqlıdırlar. Bu quruluşların bir çoxu yurd içi fəaliyyətlərlə sınırlı qalmaqla və ya funksyon etibarilə yurd içində çalışmağı amac ediblər. Sadəcə ASMEK'in yurd dışında sözcüsü vardır və zaman zaman ASMEK adına açıqlamalar verməkdədir.

Bu quruluşlardan yurd içində düzənli şəkildə fəaliyyət göstərən nəşriyyə (təşkilatın yayın orqanı Dirəniş Səsi Nəşriyyəsi), cüzvə, bülten və CDlər yayınlayan habelə internet sitesi vasitəsi ilə fərqli münasibətlərlə bildiri yayınlayıb görüş bildiren AMDT'nin dış komitəsi bir ildən daha çox bir sürədir fəaliyyətinə başlayıbdır. AMDT'nin yurd dışı komitəsi bu günə qədər AMDT bünyəsində önəmli çalışmalara imza atıb bundan sonrada atmağa davam edəcəkdir.

Doğrusuna baxılırsa yurd içindəki quruluşlarımızın yurd dışında güclü bir şəkildə təmsil edildiyi söylənə bilməz amma bu alt yapının yaradılması doğrultusunda ciddi addımlar atıldığını söyləyə bilərik.

PKK nin İraqdan Təmizlənməsi

Sedat Laçiner

PKK terror təşkilatı tarixinin ən ağır qışını yaşadı .Bu etiraf şəxsən özlərinə aid .Telsiz danışmaları və bəzi nəşrləri hava əməliyyatlarının nə qədər təsirli olduğunu gözlər önünə sərir ...Ardından gələn təxminən bir həftəlik KARA əməliyyatında da ağır itkinlər verdilər .Qış aylarında militanlarını evlərə və nisbətən daha etibarlı mağaralara sürüsdürməkdə dahi çətinlik çəkən təşkilat ,ən kiçik bir tərpnəməsində zərbələr aldı .Türk təhlükəsizlik gücləri qış şərətində və gecə şərtlərində dahi əməliyyat edə bilərkən, sahədəki güc tarazlığı tamamilə PKKın əleyhinə dəyişdi .Qışı itkinlər ilə keçirən terror təşkilatı bahar aylarında sürpriz hücumlar ilə özünü göstərmənin planlarını edirdi.Sərhədi keçərək ola bildiyincə içerilərə sızılacaq, böyük şəhərlər qana bulanacaq, çöldə də şiddətli hücumlara girişiləcəkdi. Ancaq təşkilatın sərhədi keçmə səyləri də bu ana qədər müvəffəqiyyətli görünmür. Təşkilat ən sadə planlama yığınaqlarını dahi etməkdən aciz bir vəziyyətdə. Belli sayıda terrorist İraqda toplandığı anda üzərlərinə bomba yağır.

Gələnən nöqtədə Türkiyənin əsgəri bacarıqlarının payı əlbəttə böyükdür. Daha səbrli, nizamlı, idarəli və israrlı zərbələr Türkiyəni nəticə almağa aparır. 2007 yazındaki sərt davranmalar və dostlarının sayını azaldan Türkiyənin yerində diplomatiya və siyasət üzərinə əsgəri əməliyyatlar edən, eyni zamanda bir neçə ölçülü mübarizə yürüdəbilən bir Türkiyə var. Türkiyə bu girişimlərinin nəticələrini addım-addım alır. 5 Noyabr Vaşinqton Zirvəsində Amrika ilə təmin edilən razılaşmanın ardından Bağdadın qapıları sonuna qədər açıldı. Türkiyə Brükseli və Ərəb paytaxtlarını gəzdi. İran ilə icra edilən qismi əməkdaşlıq səssiz sədasız daha yaxın kəşfiyyat paylaşımı və digər sahələrdə əməkdaşlığına döndü. Necə ki 9 May gecəsi yaşanan qarşıdurmadan İrana qaçaraq xilas olduğu sanılan Cəmil Bayık və adamlarını İran sərhədində İran təhlükəsizlik gücləri gözləyirdi. Mətbuata əks olunmayan bənzəri əməkdaşlıq örnəkləri də mövcudur. Suriya ilə ortaq əməliyyata qədər çatan əməkdaşlığında da bu an üçün önəmli bir problem görünmür. Bunlardan daha önəmlisi isə 5 Noyabrı çox meydan oxuyan Talabanlın addım-addım PKKdən uzaqlaşması və Türkiyəyə yaxınlaşmasıdır. Barzaninin Türkiyəyə yaxınlaşması isə Talabani, Amerika və yaxın məsləhətçilərinin təlqinləriylə Aprel ayında oldu. Ard-arda Türkiyəyə isti mesajlar göndərən Barzani özünü sürətlə PKKdən uzaqlaşdırır. DTP heyətinə görüş verilməməsi, Türkiyədə Kürdlərin qəddarlığa müraciət etməməsi lazım olduğunu açıqca söyləməyə başlaması çox açıq işarələr. Ayrıca artıq PKK milisaları İraqda Barzaninin adamlarına güvənə bilməyəcəklərini çox yaxşı bilirlər. Üzlərinə gülən Barzaninin adamlarının o dəqiqələrdə Türk irtibat zabitlərinə telefon açır olması PKK üçün çaşdırıcı bir gəlişmə deyil artıq.

Qısacası PKK üçün İraqda yolun sonu görünür. Əhatə etmə sürür, çevrə daralır. PKK yə verilən mesaj şübhəyə yer verməyəcək qədər açıqdır.

İraqda silahlı hərəket edə bilməzsən, İraqdan Türkiyəyə hücum edə bilməzsən.

PKK terroristlərinin bu şərtlər altında iki seçim yolları var:

- 1) Ya Barzani qrupu içində əriyəcəklər və ya cəmiyyət içində vətəndaş olaraq itəcəklər,
- 2) Ya da İraq torpaqlarını tərk edəcəklər.

Nə Amerikani, nə də Barzanini PKK nin Türkiyədəki və ya İrandakı fəaliyyətləri maraqlandırmır. Hətta xüsusilə İrana daşınırsalar çox xoşbəxt olacaqlar. Yeter ki İraqdan itsinlər, Türkiyə ilə İraq əlaqələrini zəhərləməkdən vaz keçsinlər.

Yaxşı PKK bunu qəbul edər mi?

Görünən o ki çox bir şansı yox. **Quzey İraq, PKK nin təbii həyat sahəsi deyil.** Bu bağlamda Amerikanın və İraqlı güclərin PKK ni İraqdan sökə bilməyəcəyi iddiaları doğru deyil. PKK, İraqda elə süni və saxta bir güc ki bir neçə nəfəs kanalı kəsildiyində PKK artıq ayaqda qala bilməz. Yəni PKK nin İraqdakı varlığını Talibanın Əfqanıstandakı varlığına bənzətmək mümkün deyil. PKK, Güneydoğu Anadoludakından fərqli olaraq İraqda icazə verilmədən həyatını davam etdirə bilməz. Lakin PKK nin bu vəziyyətin nə qədər fərqi olduğu müzakirə edilər. Təşkilatın terror xaricindəki sahələrə sürüşmə qabiliyyəti yox deyiləcək qədər azdır. Ayrıca yalnız Türkiyədəki fəaliyyətləri ilə hara qədər yetişə biləcəyi də şübhəlidir. Çünki son illərdə yeni qatılımlar çox məhdud oldu. Əzəlliklə Türkiyədən qatılımlar 'ayaq dəstəsi' olaraq təbir edilir. Suriyə amma daha çox İrandan keyfiyyətli iştiraklar oldu. Buna baxmayaraq əskilənlərin sayı yeni qatılanlardan əzəlliklə keyfiyyət cəhətindən daha çoxdu. **Təşkilat qan itirir və belə bir ortamda İraqdan çəkilmək kimi radikal bir dönüşümü zişansız edə bilməsi olduqca daha çətindir.**

Mövcud şərtlər altında PKK tündxasiyyətləşir. Bir neçə hərəkət edərək gerçək gücünü sübut etmək istəyir. Davamlı olaraq sınıra dolur, Türkiyə torpaqlarına keçməyə çalışır. Peşmergə sərhədin İraq tərəfində tədbirlər alırken, Türkiyə də sərhədin bu tərəfində yeni karakollar düzəldir. Kəşfiyyat(ittilaat) şəbəkəsi təşkilatın görüşmələrini yaxın təqibə alaraq sərhəd boyu keçişləri əngəlləməyə çalışır. Amerika nın da verdiyi izin kölgəsində Türkiyə havadan kontrolu əlinə keçirmiş vəziyyətdədir. Türkiyə içindəki əsgəri əməliyyatlar da sürüyür. Şəhərlərdə isə polis təşkilat mənsublarına nəfəs aldırır. İraqdadırsa PKKli qrupların Peşmergə və Amerika gücləri yaxınlarından keçə bilməsi dahi olduqca zor bir hala gəldi. Eyni yanaşı İran da öz torpaqlarında, hətta bəzən İraq torpaqlarında nöqtə və daha əhatəli əməliyyatlarını davam etdirir. PJAK ağır zərbələr almağa davam edir.

Görünən o ki PKK, İraqdan təmiz olunur. Buna qarşılıq təşkilat son keçdiyimiz həftələrdə Barzanini və Amerikani açıqca hədələdi. Barzani 'xain' elan edilməyə davam edilir. Tündxasiyyətlik PKK nin dünya ilə əlaqələrini sürətlə pozur. Təkləşən PKK küncə sıxışdıqca daha çox səhv edə bilər, etməyə də davam edəcək. Bu durumdan qurtula bilməsinin bəlkə də tək yolu Amerikanın işinə fayda hala gələ bilmək ola bilər. Yəni İranda öz imkanlarıyla önəmli bir güc ola bilmək. Lakin bunun üçün də əvvəlcə köməksiz öz həddi-bülüğünü isbat etməsi lazımdır.

Bu vaxt diqqətlərdən qaçmaması lazım olan bir başqa xüsus da İsrailin duruşu olmalıdır. Barzani tam da Türkiyənin Suriya ilə İsrail arasında arabuluculuq etdiyi bir dövrdə PKK mövzusunda Türkiyə ilə əməkdaşlığına yönəlməyə başladı. Barzaninin ətrafının İsraili məsləhətçilər ilə dolu olduğu və Telavivin Quzey İraqda xatiri sayılar bir nüfuzu olduğu düşünüləcək olar isə ondan xəbərsiz bir dönüşmə olduğunu düşünmək çətinləşər. Ayrıca Türkiyənin PKK yə qarşı hava üstünlüyü qurmasında Amerikanın hava sahəsi və isti kəşfiyyat dəstəkləri qədər İsraildən gələn insansız hava vasitələrinin də çox təsirli olduğunu xatirdə tutmalıyıq.

sonuc olaraq İraqda PKK üçün həyat çox çətinləşdi, çətinləşməyə də davam edəcək. Lakin bu PKK nin tam anlamı ilə sonu mənasını vermir. 2008 başında "bu il PKK nin sonu ola bilər, təşkilat olduqca xaricləne bilər" demişdik. Bu cümləni qurarkən əlbəttə güvəndiyimiz bəzi işarələr vardı. Bunlardan biri də İraqda və beynəlxalq sahədə tarazlıqların sürətlə Türkiyə lehinə dəyişməsi, Türkiyənin terroru xarici dünyada təcrid etməyə başlaması idi. Ancaq tək nədən xarici dünyadakı dəyişmələr deyildi. İkinci olaraq hökumət terrora qarşı ictimai, iqtisadi, qanuni və siyasi ölçülü olmaq üzrə geniş əhatəli bir paketin hazırlığı içində idi. Yəni bəlkə, də ilk dəfə olaraq vətəndaş əməliyyatları gəlirdi. Üçüncü önəmli gəlişmə isə terrorla mübarizə mövzusunda cəmiyyətdə gözlənen bütünlüklə dəyişmə idi. Terroristlə mübarizə ilə terrorla mübarizənin ayrımına çatmağa başlayan Türk cəmiyyəti və intellektualları terrorla mübarizədə daha sağlam bir anlayışa çatmışdı. May 2008 etibarilə tablonu təkrar qiymətləndirdiyimizdə isə çox təəssüf ki ilk maddə xaricində müsbət inkişafalarda ciddi bir geriləmə görürük. Eynilə 2007 ili kimi, 2008-ci ildə də Türkiyə ilk yarı ili öz yaratdığı problemlər ilə keçirir. Terrorla mübarizəyə odaklanılmadığı aydın olur. İlk yarı ildəki keçmiş baxdığımızda yalnız terroristlə mübarizəni görürük. Üstəlik orada da köhnə səhvlər sıx bir şəkildə təkrar edilməyə davam edilir. Bu şərtlər altında 2008 də PKK terrorunun xariclənəcəyi söyləmək asan deyil. Heç olmasa Türkiyənin dövlət iradəsi ilə belə bir nəticəyə çata bilməsi çətinidir. Terror təşkilatının İraqda təmizlik edilir olması, Türkiyədə də təmizlik olacağı mənasını vermir. İraqdan qovulan təşkilat bölgədə başqa bir ölkəyə də sürüşə bilər. Kim bilər bu ölkə İran da ola bilər, Rusiya dəstəklə Ermənistan da. Amma burada ən çox diqqət yetirilməsi lazım olan xüsus İraqdakı güclərini tamamilə Türkiyəyə sürüşdürmə və bütün gücüylə Türkiyə torpaqlarına dolma variantları olmalıdır. Əgər PKK Türkiyədəki hərəkatlarını artıraraq bu 'çətin günləri' aşmağa qalxar və bunda müvəffəqiyyət də təmin etsə Türkiyə çox çətin bir durumla qarşı-qarşıya qala bilər.

Əlimizdə qızıl bir fürsət var. Bir çox dəfə istifadə etmədiyimiz bu fürsəti çox yaxşı istifadə edə bilməzsək yenisini tapmaya bilərik.

AMERIKA-İRAN böhranında Azərbaycan: Yaxın “qonşu” yoxsa, uzaq “dost”

Abbasəli ULUXANLI

Amerika tək qütüblü dünyada üstünlüyünü qorumaq və davam etdirmək üçün iqtisadi, siyasi, hərbi gücü və beynəlxalq terrorizm təhlükəsindən istifadə edərək, enerji resurslarına malik olan Yaxın Şərqdə möhkəmlənmək məqsədilə İraqı işğal etmişdir.

Amerika, eyni zamanda digər region ölkələrini “şər yuvası” adlandıraraq təhdid edir. Bəzi mənbələr İraqın işğal edilməsini “Böyük Yaxın Şərq” planının ilk mərhələsi kimi dəyərləndirir. Bəzi araşdırmaçılar isə bu planın əsas məqsədinin regionda İsrailin təhlükəsizliyini qorumaq olduğunu bildirsələr də, Amerikanın təhlükəsiz enerji axımına sahib olmaq tələbi bu planın məğzini təşkil edən əsas məsələlərdən biridir.

Amerika, İraq problemini tamamilən həll etmədən İrani atom silahı əldə etmək istəməklə günahlandıraraq, bu ölkəni “Böyük Yaxın Şərq” planında yeni hədəf olaraq seçmişdir. İran Prezidenti Əhmədiyəjat da, Don Kixotun yel dəyirmanını qılıncladığı kimi, dövlət adamına yaraşmayan məsuliyyətsiz şəkildə Amerikanın işğal həvəsini daha da artıracaq bəyanatlar verməkdə davam edir. Bu eynilə Səddam Hüseynin işğaldan əvvəl verdiyi bəyanatlara bənzəyir. İran dəniz qüvvələrinin İngiltərə hərbiçilərini mübahisəli zonada həbs etməsi və televiziya kanallarında “etiraflarını” dünya ictimaiyyətinə göstərməsi İrana heç bir dividend gətirmir. Bunu İran da bilir, ancaq bundan daxili ictimai-siyasi rəyi formalaşdırmaq üçün istifadə etməyə çalışır.

Dünya və region mətbuatında Amerikanın İrana nə vaxt hücum edəcəyi haqqında müxtəlif fikirlər dərc edilməkdədir. Amerikanın İraq problemini həll etmədən İrana hücum etməsi və nöqtə vuruşu qabiliyyətinə sahib raketlərlə hərbi, sənaye və strateji obyektləri vurması istisna edilmir. Amerika İran xalqının ictimai-siyasi və psixoloji əhvalını öyrənmək üçün bir neçə raketi də “səhvən” sivil hədəflərə yönləndirə bilər.

Tək qütüblü dünyada hegemon dövlət olan Amerikanın xarici siyasətindəki hər hansı bir ciddi dəyişiklik təbii ki, beynəlxalq təhlükəsizlik sistemində də hiss ediləcəkdir. Azərbaycan üçün əhəmiyyətli olan bu dəyişikliklərdən milli mənafehlərin qorunması baxımından maksimum şəkildə istifadə etməkdir. Bu baxımdan Amerika-İran böhranı birbaşa Azərbaycanı da maraqlandırır. Çünki, Amerika Azərbaycanın geosiyasi vəziyyətini nəzərə alaraq Azərbaycanı da bu problemə tərəf etmək istəyir. 1990-cı illərin sonlarından etibarən Amerika Azərbaycanda hərbi baza (səyyar hərbi baza) yerləşdirmək istədiyini bildirmişdir. Mərhum prezident Heydər Əliyev bu mövzuda tədbirli hərəkət etmiş, regional tarazlıq sistemini dəyişdirmək imkan və mexanizmlərə sahib olan dövlətləri (Rusiya, İran) diqqətə almış və bu tələb barədə qəti fikir ifadə etməmişdir.

Son zamanlarda Amerikanın Cənubi Qafqaz ölkələrinin birinə havadan müdafiə sistemini yerləşdirmək istəməsi Rusiya və İrani qıcıqlandırmışdır. Amerika bu planı barədə konkret ölkə adı çəkməyərək, Azərbaycan və Gürcüstanı çətin vəziyyətdə qoymuşdur. Amerikanı regionda “böyük qardaş” olaraq gören

Gürcüstan belə bu məsələyə münasibət bildirməkdə tələsməmişdir. Azərbaycan daha sanballı və təmkinli davransa da, Ermənistan və Rusiya mətbuatında bu ölkəni hədəf göstərən qərəzli yazılar dərc edilmişdir. Bu

Azərbaycana qarşı aparılan psixoloji məharibənin bir parçasıdır və son zamanlarda bəzi problemlərin yaşandığı Azərbaycan-İran münasibətlərində payız havasını xatırladır. Bu şəraitdə Azərbaycan prezident İlham Əliyev, Heydər Əliyev siyasətinə davam etməyə çalışır. Amma bu gün beynəlxalq sistem ciddi şəkildə dəyişir və Amerika-İran böhranı zamanı (bu böhran daha da dərinləşərsə) Amerika, dünya dövlətlərinin bu məsələdə 11 Sentyabr terror aktından sonra olduğu kimi dövlətləri ya yanlarında yada qarşılarında görəcəkləri haqqında bəyanat verə bilər. Bu cür bəyanatların verilməsi isə xüsusilə İrənlə qonşu olan dövlətlər üçün böyük əhəmiyyət kəsb etməkdə, fürsət və təhdidləri də bərabərində gətirməkdədir. Təbii ki, bu zaman Azərbaycan da çətin vəziyyətdə qala bilər. Amerikanın İrana hücum etməsi bu günkü tarixi-siyasi şəraitdə Azərbaycan strateji maraqlarına xidmət etmir. Regionda hər hansı bir silahlı əməliyyatın keçirilməsi Azərbaycanın iqtisadi və siyasi inkişafı qarşısında ciddi maneədir. Belə bir vəziyyətdə Amerikanın Azərbaycanın hava məkanını və ərazisini İrana qarşı hərbi əməliyyatlarda istifadə etmək istəyi isə ən son arzu olunan məsələdir.

Hər şeydən əvvəl İraq problemini həll etmədən Amerikanın qısa və orta müddətdə İrana qarşı hərbi əməliyyatlara başlama ehtimalı zəifdir. Bir ehtimala görə Amerika İranın strateji obyektlərini bombalaya və uranın zənginləşdirildiyi ehtimal edilən laboratoriyalara lokal dağıdıcılıq gücünə sahib atom bombası ata bilər, ancaq geniş bir əməliyyat təşkil etməsi perspektivli deyil. Azərbaycan bu məqamı da diqqətə almalı, bəzi məsələlərdə Amerika ilə eyni görüşləri paylaşdığını bildirməli amma heç bir hüquqi öhdəlik qəbul etməməlidir. Azərbaycan “səbr et və izlə” siyasətini həyata keçirməyə çalışmalı, hadisələrin hansı məcrada inkişaf etməsinə diqqət etməlidir.

Əgər Amerika, İrana hər hansı bir şəkildə sanksiya tətbiq etməyə və yaxud hərbi əməliyyatlara başlamağa qəti qərar veribse/verəcəksə, Azərbaycan maksimum bir şəkildə ehtiyatlı davranaraq bu koalisiyada yer alma ehtimalını dəyərləndirməlidir.

Əgər regionda tarazlıq dəyişəcəksə, yeni tarazlıq sisteminin qurulması mexanizmində Azərbaycan da yer almalıdır. Hadisələrdən kənar qalaraq deyil hadisələrin içində olaraq müdaxilə etmək mümkündür. Təbii ki, Azərbaycanın bu tarazlıq mexanizminin əsas hissəsi ola bilməsi üçün siyasi və hərbi imkanları məhduddur. Ancaq bütün məhdudiyətlərə baxmayaraq milli mənafeələrini maksimum şəkildə qorumağa çalışmalıdır.

Cənubi Azərbaycanın müstəqillik və yaxud muxtariyyət əldə etməsi üçün bütün imkanlar və mexanizmlər istifadə edilməlidir. İndiki mərhələdə şimal və cənubun birləşdirilməsi məsələsindən bəhs edilməməli, ancaq bunun orta və uzun müddətdə həyata keçirilməsi üçün lazım olan hər şey edilməlidir.

Azərbaycanda Amerikanın hərbi baza yerləşdirilməsinə prinsip olaraq icazə verilə bilər. Ancaq bu hərbi bazanın İrana qarşı hərbi əməliyyatlarda iştirak etməsinə razılıq verilməməlidir. Bunu qarantı altına almaq üçün Amerika hərbi bazasının yerləşdirilməsi haqqında Azərbaycan və Amerika arasında imzalanacaq müqavilənin bir maddəsində “Azərbaycanda yerləşən Amerika hərbi bazasının başqa bir dövlətə qarşı hərbi əməliyyatlarda birbaşa və yaxud dolayısıyla iştirak etməsi mümkün deyildir” fikri xüsusilə vurğulanmalıdır. Bu zaman İran və Rusiyanın da təzyiqləri azala bilər. Bir başqa ifadə ilə Amerika ordusunun Azərbaycan torpaqlarını istifadə edərək İrana hücum etməsinə icazə verilməməlidir. Bunun nəticələri Azərbaycan üçün çox ciddi ola bilər. (Amma verilməsi ehtimalı da qəti şəkildə rədd edilməməlidir). Azərbaycanın bu haqda AMERIKA-ı inandırması üçün ciddi səbəbləri vardır. Hər şeydən əvvəl İran Azərbaycanın qonşusudur və bundan sonra da hər hansı bir şəkildə qonşusu olacaqdır.

İranda 30 milyondan çox Azərbaycanlı yaşamaqdadır və Amerika hərbi əməliyyatlarda başarılı ola bilməse Fars rejimi onlar üçün ciddi bir təhlükədir.

Əfqanıstan və İraqda Amerika hərbi gücü vardır və hərbi əməliyyatların bu coğrafiyadan başlanması sadəcə Azərbaycanın deyil, Cənubi Qafqazın təhlükəsizliyi baxımından əhəmiyyətlidir. Çünki Bakı-Tiflis-Ceyhan neft kəməri ciddi təhlükə ilə qarşılaşar. Regionda enerji qaynaqlarına və neft boru kəmərlərinə qarşı İran və Ermənistan tərəfindən dəstəklənən terror aktları təşkil edilə bilər.

Bütün bunlara baxmayaraq Amerika Azərbaycanda hərbi baza yerləşdirmək istədiyini, İranın atom silahı əldə etmək cəhdinin qarşısının alınması üçün bu ölkəyə qarşı tətbiq edəcəyi ehtimal olunan iqtisadi, siyasi və hərbi sanksiyalarda Azərbaycanın iştirakını istərsə Azərbaycan tərəfi buna qarşılıq:

1. Amerikanın Azərbaycanın torpaq bütünlüyünü tanıdığını bildirməsinə baxmayaraq, Qarabağa müstəqil bir qurum olaraq göstərdiyi iqtisadi və maliyyə yardımlarını dayandırmasını və yaxud bu yardımın paylaşdırılması üçün Azərbaycana verilməsini,
2. Qarabağın Amerikadakı nümayəndəliyinin bağlanması,
3. Müstəqilliyini yeni qazanmış dövlətlərə yardım edilməsi üçün qəbul edilən Azadlığın dəstəklənməsi aktında (Freedom Support Act) Azərbaycana yardım edilməsini qadağan edən 907-ci düzəlişin tamamilə ləğv edilməsini,
4. Milenyum proqramı çərşivəsində 2006-cı ildə Ermənistanla göstərilən yardımın Azərbaycana da şamil edilməsini və yaxud Ermənistanla verilən bu yardımın azaldılmasını/dayandırılmasını,
5. Ermənistanın Rusiya ilə hərbi ittifaqını (Ermənistanın Rusyanın arxa bağçası olduğunu) diqqətə alaraq Ermənistanla edilən hərbi yardımların azaldılmasını,
6. Azərbaycan, işğal edilən torpaqları geri qaytarmaq üçün hərbi əməliyyatlara başladığı təqdirdə bu ölkədəki erməni diasporasının Senat və Nümayəndələr Palatasında Azərbaycana qarşı qanunlar qəbul edilməsinə əngəl olmağı,
7. Amerikanın Azərbaycana siyasi, iqtisadi və hərbi sanksiya tətbiq etməyəcəyini qarantı altına almağı (yazılı mətn-müqavilə kimi),
8. Hərbi əməliyyatlar başladığı təqdirdə Rusiyanın Azərbaycana göstərməsi ehtimal olunan təzyiqlərin azaldılması üçün köməklik göstərməyi,
9. Rusiyanın Ermənistanda yerləşən hərbi bazasının maddi, texniki və canlı qüvvəsinin Ermənistan tərəfindən istifadə edilməsinə və yaxud Ermənistanla əlavə silah və sursat göndərilməsinə əngəl olmağı,
10. Avropa Birliyinin Azərbaycana edə biləcəyi təzyiq və sanksiyaların qarşısını almağı və yaxud yüngülləşdirməyi,
11. Hərbi əməliyyatlar davam edərkən Azərbaycanın iqtisadi və maliyyə problemləri ilə qarşılaşdığı təqdirdə uzun müddətlə az faizlə və yaxud faizsiz kredit verməyi,

12. · Ermənistana işğal etdiyi torpaqlardan geri çəkilməsi üçün təzyiq göstərəməyi, Azərbaycan hərbi əməliyyatlara başladığı zaman bu ölkəyə Amerikanın Ermənistana etdiyi iqtisadi və maliyyə köməyini dayandırmasını,
13. Amerikanın İrana yönəlik hərbi əməliyyatlar nəticəsində Azərbaycanın qarşılaşdığı maddi zərərlərin (qaçqın kütləsinin ortaya çıxması v.s.) qarşılmasını,
14. Amerikadan, İranda Azərbaycanlıların yaşadıkları ərazilərin havadan və ağır silahlarla bombalanmamasına təminat verməsini,
15. İran rejimi dəyişdiyi təqdirdə Azərbaycanlıların self determination (xalqların öz müqəddaratını təyin etməsi) haqqından istifadə etmələrinə imkan verməsini, tələb etməlidir.

Bütün bu müddəalar Azərbaycan dövlətinin gələcəyini dəyişdirə biləcək mahiyyət daşımaqdadır. Başarılı və çox şaxəli bir dövlət siyasət planı təşkil edildiyi təqdirdə, Azərbaycan maksimum bir şəkildə milli maraqlarını qoruya bilər. Bunun üçün beynəlxalq sistemin dinamikləri ciddi bir şəkildə dəyərləndirilməli, regional təhlükəsizliyi təhdid edə biləcək problemlər öyrənilməli, iqtisadi, siyasi və hərbi nöqtəyi-nəzərdən ssenarilər hazırlanmalıdır.